

ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 262.13+94(47)

Елла Бистрицька

ВСТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ РОСІЄЮ ТА СВЯТИМ ПРЕСТОЛОМ ЗА ПОНТИФКАТУ ЛЕВА XIII (1878–1903 РР.): ВІД КОНФРОНТАЦІЇ ДО ДІАЛОГУ

У статті з'ясовуються особливості розвитку дипломатичних відносин між Російською імперією і Святим Престолом, їх мета і перебіг. Аналізується сукупність внутрішньо- і зовнішньополітичних причин, які вплинули на динаміку домовленостей.

Ключові слова: нунціатура, Російська імперія, Святий Престол, Ватикан, Лев XIII.

Відносини між російською державою і папством впродовж століть розвивалися на тлі православно-католицького протистояння й були позначені як періодами встановлення дипломатичного діалогу, так і конфронтації. У боротьбі з католицизмом у будь-яких його проявах царський уряд і Російська православна церква (РПЦ) виступали у тандемі. У контексті імперської тріади “православ'я, самодержавство, народність” діяльність Римо-католицької церкви (РКЦ), зокрема з поширення унії, царським урядом розглядалася як пряма загроза державній безпеці. Радянський уряд продовжив політику конфронтації щодо Святого Престолу й реалізував таку систему відносин з Ватиканом, яка зумовлювалася внутрішньою і зовнішньою політикою Кремля. Після малорезультативних дипломатичних переговорів 1921–1929 рр., спрямованих на визнання СРСР де-юре Апостольським Престолом, що для останнього передбачало унормування діяльності католицьких громад, настав період демонстративного розриву, коли радянсько-ватиканські відносини перемістились у площину опосередкованих контактів, а Католицька церква латинського і східного обрядів фактично припинила свою діяльність в СРСР. Цей розрив мав характер ідеологічного протистояння.

За всієї зацікавленості Святого Престолу у встановленні повноцінних дипломатичних відносин з Російською імперією, а згодом – з СРСР, ці наміри не були реалізовані. І лише у грудні 2009 р. під час прийому папою Бенедиктом XVI у своїй резиденції Президента РФ Д. Медведєва було заявлено про встановлення дипломатичних відносин на рівні послів, що з російської сторони відповідало статусу надзвичайного і повноважного, а з ватиканської – нунція. Таким чином, відбулася важлива подія міжнародного життя, до якої сторони йшли понад століття.

Оскільки обидві сторони були і залишаються суб'єктами міжнародного права, справляючи потужний вплив на всю систему геополітичних відносин, дослідження історії російсько-ватиканських і радянсько-ватиканських взаємин є важливим завданням історичної науки. Увесь спектр двосторонніх відносин безпосередньо впливав на національну і конфесійну політику царського та радянського урядів щодо України, в якій центральне місце посідали римо-католики польського походження і українські греко-католики. В сучасній Росії РПЦ підтримує геополітичні проекти російського уряду, транслюючи своїми каналами доктрину “руського міра”. Заяви з боку речників РПЦ, які напряду зачіпають інтереси Української греко-католицької церкви та її статусу, а також складний характер діалогу між РПЦ і РКЦ свідчать, що встановлення толерантних міжконфесійних взаємин ще потребує значних зусиль від усіх учасників цього процесу.

Актуальність вивчення даної проблеми з огляду на європейський вибір України полягає у визначенні її місця в силовому полі російсько-ватиканських відносин та у сфері

міждержавних і міжцерковних взаємин, спрямованість яких безпосередньо впливає на стан дипломатичних відносин України з Росією та релігійну ситуацію в нашій країні.

Зазначена проблематика відносин Святого Престолу з Російською імперією і СРСР не отримала комплексного аналізу в українській історіографії. Увага українських науковців переважно сфокусована на проблемі поширення католицизму серед православних на різних етапах вітчизняної історії. Одночасно аналізуються загальні тенденції розвитку унійної ідеї та способи її утвердження. Значні напрацювання істориків зосереджені в тематичному полі боротьби радянської влади з Греко-католицькою церквою (Б. Боцюрків, А. Васьків, М. Гайковський, Л. Гентош, Б. Гудзяк, Н. Кочан, Г. Надтока, О. Недавня, В. Пашенко, В. Сергійчук, Н. Стоколос, П. Яроцький та ін.).

Східна політика Ватикану в контексті дипломатичних відносин між Святим Престолом і СРСР була досліджена авторкою з залученням архівних документів Державного архіву Російської Федерації та Архіву зовнішньої політики Російської Федерації й знайшла відображення у монографії [1]. Сучасні проблеми розвитку дипломатичних відносин Ватикану з країнами світу досліджені в монографії В. Козлова [2]. Автор аналізує також зміст та динаміку розвитку дипломатичних відносин між Святим Престолом і Україною, окреслюючи проблемні питання двосторонніх відносин.

Зазначаючи актуальність вивчення історії російсько-ватиканських і радянсько-ватиканських відносин авторка має на меті проаналізувати хід їх розвитку у період з 1878 р., часу обрання папою Лева XIII, котрий своїми реформаторськими заходами у церковній і соціально-політичній сфері заклав нові засади діяльності Святого Престолу, зокрема надав нового імпульсу російсько-ватиканським відносинам. У пропонованій статті необхідно з'ясувати характер і динаміку розвитку російсько-ватиканських відносин під час понтифікату Лева XIII (1878–1903 рр.), розкрити мету обох сторін у відновленні дипломатичних діалогів, визначити ступінь впливу внутрішньо- і зовнішньополітичних чинників на цей процес.

Перші папські місії, які мали тимчасовий характер, з'явилися в Росії наприкінці XVIII ст. Реформаторська діяльність Петра I стимулювала прибуття до країни іноземців, значна частина яких сповідувала католицизм. У 1783 р. до Санкт-Петербурга прибув “посол Ватикану зі спеціальними місіями” Аркетті. Відповідно російське представництво при Святому Престолі відкрилося у 1817 р. Розвитку двосторонніх відносин сприяло перебування Миколи I у Римі (1845 р.), який двічі був прийнятий папою Григорієм XVI.

У середині 60-х років XIX ст. відбувся розрив дипломатичних відносин між Ватиканом і Росією через визнання останньою у 1862 р. незалежності Італійської держави та польського повстання 1863 р. у межах Російської імперії, яке підтримала частина католицьких єпископів та духовенство. Царський уряд вжив жорстких заходів: проводились арешти священиків, запідозрених у зв'язках з повстанцями, зокрема архієпископ Варшавський і виконувач його обов'язків адміністратор єпархії, єпископ греко-католиків Холмщини були відправлені у заслання; указом імператора від 8 листопада 1864 р. 114 із 197 католицьких монастирів було закрито. Важке становище Католицької церкви у Росії викликало обурення Святого Престолу. 29 жовтня 1866 р. Пій IX публічно засудив політику царського уряду і оголосив недійсними його розпорядження щодо Католицької церкви на території Російської імперії.

Виступ папи урядові кола Петербурга трактували як порушення умов конкордату, підписаного обома сторонами у 1847 р. У відповідь 4 грудня 1866 р. імператор Олександр II підписав указ, згідно з яким конкордат між Апостольською столицею і Росією втратив чинність.

Припинення офіційних контактів провокувало накопичення конфесійних і політичних проблем, які потребували свого розв'язання. У зв'язку з цим наприкінці XIX ст. Росія і Ватикан проявили обоюбісну зацікавленість у відновленні офіційних відносин. Позитивні зрушення у відновленні офіційних відносин відбулися за понтифікату Лева XIII і діяльності його держсекретаря кардинала Рамполли. Формально переговори розпочалися з обміну листами між папою та Олександром II у лютому – березні 1878 р. Папський уряд запропонував розглянути коло питань про становище Римо-католицької церкви в імперії та

зовнішньополітичні проблеми. Сторони мали на меті укладення угоди, яка повинна була замінити Конкордат 1847 р.

Попередня угода була підписана у Відні 19 жовтня 1880 р. Її 14 пунктів передбачали відновлення римо-католицької ієрархії і реорганізацію єпископств у Російській імперії. Однак три пункти, присвячені питанням освітніх духовних закладів і процедури перегляду постанов, потребували подальшого узгодження [3, арк. 11–17]. Переговори були перенесені у Рим, де з російської сторони їх вели А. Мосолов і спеціально уповноважений агент М. Бутеньов. Упродовж переговорів було досягнуто взаєморозуміння з усіх пунктів [4, арк. 30–36].

24 грудня 1882 р. була підписана угода, згідно з якою відновлювалася католицька ієрархія у Росії. Папа призначав 12 прелатів католицькими єпископами в імперії. Одночасно Лев XIII погодився з ліквідацією трьох єпископств у Мінську, Підляшші та Кам'янці-Подільському. Було підтверджено, що католицькі духовні семінарії й духовна академія у Санкт-Петербурзі підпорядковуватимуться церковному керівництву, залишивши за державою функції контролю; обумовлювалося посилення викладання російської мови та історії Росії в духовних навчальних закладах. Частково скасовувалися надзвичайні заходи проти католицьких священників, які були запроваджені у Царстві Польському після повстання 1863 р. Питання про долю уніатів у імперії взагалі не обговорювалося, щоб уникнути зриву переговорів.

Проте, у 1883 р. під час зустрічі з польськими прочанами Підляшшя Лев XIII обережно торкнувся становища уніатської церкви в Росії та просив підтримати її. Цього було достатньо, аби російська сторона припинила діалог. Зрив переговорів у 1884 р. засвідчив, наскільки болючим для Петербурга було питання унії [5, с. 345].

До відновлення переговорного процесу Росію підштовхували як міжнародна ситуація, так і внутрішньополітичні обставини. Зауважимо, що відновлення Троїстого союзу (1882 р.) між Німеччиною, Австро-Угорщиною та Італією у 1887 р. посилювало міжнародну ізоляцію Росії. Активізація блоку викликала негативну реакцію також у Ватикані, оскільки підтримка союзниками італійського уряду ставала на заваді відродженню Папської держави*.

Використовуючи суперечності між Ватиканом та італійським урядом, російська дипломатія могла розраховувати на посередництво Святого Престолу в російсько-французькому зближенні. Російські урядовці розуміли, що у наростаючому конфлікті з Австро-Угорщиною та Німеччиною Росія повинна забезпечити собі міцний тил у національному питанні – повернути на свій бік поляків. Гарантом лояльності польської меншини, яка нараховувала декілька мільйонів католиків, міг виступити передусім папа.

У 1888 р. переговори продовжив О. Извольський. Уже на першій аудієнції, яку отримав російський дипломат, Лев XIII зауважив, що Апостольський Престол слід розглядати “не тільки як вищий духовний уряд римо-католицької церкви, а й як могутню рушійну силу сучасного політичного і суспільного життя”. У межах Російської імперії, вважав Папа, союз уряду з Ватиканом лише сприятиме його державній політиці. “Чому б, – запропонував він, – такий державі, як Росія, що прагне підтримки охоронних начал і бажає міцного і справедливого миру в Європі, не мати цієї сили своїм союзником?” Знаючи про незадоволення імператора політичною діяльністю католицького духовенства, папа запевнив посла, що його незмінне правило –

* Відносини між Апостольським Престолом та італійським урядом загострилися після 20 вересня 1870 р., коли італійські війська зайняли Рим й оголосили місто столицею Об'єднаного Італійського Королівства. На той час жодна іноземна держава не визнала приєднання Риму до Італії. У травні 1871 р. італійський уряд прийняв “Закон про гарантії прерогатив суверенного понтифіка і Св. Престолу у відносинах держави з церквою”. Суперечливість статей Закону стосувалася папської дипломатії: спеціальна стаття обумовлювала право Св. Престолу на активне і пасивне дипломатичне представництво, але одночасно всі резиденції закордонних представників при Св. Престолі, розташовані у Римі, закон підпорядкував юрисдикції італійської держави. Згодом це положення призвело до окремих дипломатичних конфліктів, як наприклад, під час Першої світової війни, коли Італія привласнила резиденцію австро-угорського посольства при Св. Престолі після бомбардування Венеції (Див.: *Зонна Т. В.* Дипломатія Ватикана в контексте еволюції європейської політичної системи. — М.: Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т); Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2000. – 197 с. – С. 92–93).

вимагати від ієрархів та віруючих “підкорятися законній владі”^{*} й надалі його вплив на єпископів “завжди збігатиметься з інтересами державної влади” [6, с. 72, 73].

У системі міжнародних домовленостей папа також обіцяв підтримку. Відвертіше виклав його позицію російському дипломату держсекретар кардинал Рамполла, запевнивши, що Римська курія підтримає прагнення Росії в Європі, а особливо на Балканах.

Метою обох сторін було встановлення дипломатичного представництва Росії у Ватикані. Але якщо Лев XIII, його секретар Рамполла відверто заявляли про свої наміри й обіцяли підтримку й сприяння у вирішенні внутрішніх і зовнішньополітичних конфліктів, то російська сторона поводитися досить обережно, зволікаючи з прийняттям рішення. “Для Св. престолу кінцевою метою розпочатих переговорів... є відновлення правильних дипломатичних відносин, які Папа цінує надзвичайно високо, – наставляв О. Ізвольського міністр закордонних справ М. Гірс. – Для нас метою є використання цього засобу, щоб отримати передусім усі надійні і позитивні гарантії щодо намірів Св. престолу і поведінки римсько-католицького духовенства.

...Ви уникатимете будь-яких натяків на відновлення дипломатичних зносин” [7, с. 70–71].

Таким чином, Росія відновлювала переговорний процес, маючи за мету переважно розв’язання внутрішніх проблем. Керівна роль тут належала Міністерству внутрішніх справ. Міністр виділяв дві категорії питань: ті, що підлягали обговоренню, та питання, які, безумовно, у дипломатичній формі необхідно відхилити. Слід було виключити з переліку питань заходи уряду Росії проти римо-католицької пропаганди, ліквідації парафій і монастирів, адміністративні заходи покарання духовенства, відкриття нунціатури у Санкт-Петербурзі. До обговорення російська сторона пропонувала дев’ять питань, які стосувалися відновлення католицької ієрархії, виконання пунктів договору щодо діяльності духовних семінарій, використання російської мови в богослужінні у Польщі, відновлення офіційних відносин між Святим Престолом і Росією.

У переліку питань, які пропонував держсекретар Рамполла для обговорення, були найбільш безконфліктні. Ватикан явно демонстрував свою зацікавленість в успішності переговорів. Унійна проблема, як свідчать звіти російського дипломата, і цього разу не проговорювалася. Однак сторони мали її на увазі [8, с. 81].

Беручи до уваги результати проведеної російським дипломатом роботи, Олександр III вирішив розпочати офіційні переговори. 17 листопада 1888 р. міністр закордонних справ передав О. Ізвольському лист царя для Лева XIII, у якому говорилося про взаємовигідність встановлення “дружніх відносин” [9, с. 97].

З початком офіційних переговорів виникли труднощі з відбором кандидатів на заміщення єпископських кафедр, які задовольняли б обидві сторони. Крім того, російська дипломатія наполягала, щоб офіційні настанови папи і внутрішні інструкції єпископам були взаємоузгодженими і доводились до відома через урядові структури. Щодо способу доставки, то листи разом з буллами про призначення єпископів передбачалося відправити російською дипломатичною поштою [10, с. 84, 85].

Таким чином, ті перешкоди, які призвели до зриву переговорів у 1884 р., були зняті. Для Ватикану вони послуговували основою для обговорення становища Римо-католицької церкви в Росії, а також унійної роботи, підготовку до якої Лев XIII уже розпочав [1, с. 44–58].

Формуючи зовнішньополітичний курс Апостольської столиці, папа продемонстрував глибоке розуміння суспільних процесів, які об’єктивно спонукали найбільш потужні країни Європи до створення мілітаристських блоків і розв’язання війни. Загроза останньої спонукала дипломатію Ватикану звернути свої погляди до держав, які через історичні особливості розвитку могли виступити чинником стримування агресії молодих імперіалістичних країн.

Російський дипломат вважав, що в переговорах переважає саме політична мета над релігійною. Він писав, що “політичний інстинкт” Лева XIII “дає змогу йому вбачати в російській імперії головний фактор майбутніх домовленостей, “арбітра війни і миру”, за його

^{*} Тут і далі збережено орфографію і пунктуацію документів.

виразом, і йому хотілося б, щоб до моменту кризи існували принаймні між ним і нами відносини доволі дружні і досить правильні, аби була можливість обмінятися думками й дійти згоди в питаннях, які могли б мати спільний інтерес. З цього погляду він надає особливо важливого значення існуванню дипломатичних зв'язків з нашим урядом. Це, без сумніву, було би домовленістю зовнішньою і поверхневою, але вона могло б мати достатню цінність в очах Лева XIII, щоб спонукати його зайняти стосовно нас міцну коректну позицію, яка відповідала б нашим інтересам. Навіть тільки надія досягти цього спонукала би його відмовитись у даний час від попередньої системи скарг і звинувачень і поступитися деяким нашим вимогам, як наприклад, щодо порядку його відносин з католицькими єпископами імперії, і дійсно протистояти нескінченним інтригам полонофільської партії Ватикану” [11, с. 107].

Схвально ставлячись до створення російсько-французького союзу, ватиканська дипломатія вважала, що він матиме стримувальний вплив на розвиток як радикалізму в Європі, так і соціалістичних течій у самій Франції, і дасть змогу залучити помірковані монархічні кола на бік республіки. Восени 1891 р. папа “безперечно, використовував увесь свій вплив, аби переконати царя в тому, що так званий атеїзм французької республіки має суто зовнішнє значення і що всі консервативні уряди зацікавлені у підтримці помірнього уряду республіки для того, щоб він не потрапив у руки безбожних радикалів”. Лев XIII “ніскільки не старався приховувати своє незадоволення членами Троїстого союзу. І європейська публіка взимку 1891–1892 рр. спостерігала прогресуючу відчуженість Ватикану від урядів Відня і Будапешта” [12, с. 24].

24 січня 1894 р. Росія і Франція підписали конвенцію у військовій галузі. У новій політичній комбінації Ватикану консервативність Росії перетворювалася на позитивний чинник європейської стабілізації. Приєднання до цього союзу Англії, непримиренні відносини якої з Німеччиною набирали дедалі виразнішого характеру через зростання економічної могутності останньої, формувало потужне угруповання з домінуючим впливом на міжнародній арені. Гострота англо-німецьких суперечностей знизила значущість Троїстого союзу і створила загрозу для Італії з її незахищеними морськими кордонами. Тому Німеччина не могла більше бути захистом для Ватикану, як це було раніше [5, с. 351].

У контексті цих дипломатичних успіхів відбулося призначення 18 червня 1894 р. О. Извольського (1894–1897 рр.) міністром-резидентом Російської імператорської місії при Святому Престолі. Про важливість цієї події писала російська преса (“Новоєвремя”, “Journal de St.-Petersbourg”), опублікувавши статті про відновлення дипломатичних відносин [13, с. 69].

Призначенню О. Извольського передувала енцикліка Лева XIII від 7 березня 1894 р. до польського духовенства. Підкресливши давню прихильність Польщі до Апостольської столиці, папа звернув увагу на обов'язок католиків остерігатися виступів, які підривають владу, закликав їх зберігати вірність державі та монарху. Лев XIII послався на попередню енцикліку “*Regum Novarum*” (1891 р.) і нагадав про необхідність організації католицьких установ для робітників, товариств взаємної допомоги тощо для “полегшення тяжкої долі бідних”. Нагадавши, що угоди, укладені між Святим Престолом і Росією, спрямовані на опіку католиків, духовенства і усунення суворих обмежень, на які нарікало духовенство, папа закликав католиків Російської імперії дотримуватись умов, укладених з російським урядом й водночас уникати конфліктів з владою. Він пояснював, що Римо-католицька церква керується вищими інтересами збереження миру і суспільного порядку між народами. Католиків Австро-Угорщини, греко-католиків (у тексті “рутенів”. – *Е. Б.*) понтифік також зобов'язував зберігати вірність імператору “для збереження католицької церкви і її слави” [14, с. 29–29, 32–33, 36, 38].

Після відкриття постійного дипломатичного представництва Росії при Святому Престолі на порядку денному постало питання про відкриття папської нунціатури у Петербурзі. Неофіційно це питання обговорювалося на коронації Миколи II в 1894 р., куди прибув папський делегат, віденський нунцій Аліарді. Його супроводжував Тарнассі, член Конгрегації у надзвичайних церковних справах, якого готували нунцієм у Росію. Розмова з царем відбувалася у дружній атмосфері й папська делегація відбула з переконанням, що нунціатура є справою недалекого майбутнього [5, с. 395].

Однак у 1896 р. князя О. Лобанова-Ростовського на посаді міністра закордонних справ замінив М. Муравйов, який не належав до симпатиків Риму. Наприкінці того ж року О. Извольський був переведений до Белграда. Він не переставав уважно стежити за політикою Римської курії, вважаючи її позитивною і вигідною для Росії. У “Пам’ятній записці” 1898 р. дипломат детально характеризував внутрішньополітичні, міжнародні, дипломатичні, релігійні переваги організації нунціатури в Росії. О. Извольський звернув увагу на те, що в період понтифікату Лева XIII політика Святого Престолу завжди була “коректною і лояльною”, і це було, безперечно, вигідним для російського уряду. Створення нунціатури, на думку дипломата, зумовлювалося необхідністю тісніших зв’язків Росії з Парижем і Берліном проти Англії, Австро-Угорщини з метою вирішення континентальних суперечок і посилення “русифільської політики” в регіонах. О. Извольський переконував, що нунціатура в С.-Петербурзі спроможна започаткувати формування потужного проросійського кола симпатиків при Святому Престолі з числа членів дипломатичної місії, які після повернення до Риму (нунцій повертається в сані кардинала), як правило, й надалі залишалися провідниками інтересів держави акредитації [15, с. 135–139].

Ці та інші аргументи, викладені О. Извольським у “Доповідній записці”, переконливо доводили необхідність створення дипломатичної місії Святого Престолу в Росії.

Проти присутності папського нунція в Росії різко виступив обер-прокурор Святійшого синоду К. Побєдоносцев. У листі до Миколи II від 21 вересня 1899 р. він погоджувався, що відкриття нунціатури є “кроком дуже важливим і означало б перемену вікової російської політики щодо Риму” [16, с. 323]. Проте К. Побєдоносцев закликав царя пам’ятати про ті історико-культурні розбіжності, які існують між Росією та європейськими країнами і в підсумку зумовлюють особливості її суспільно-політичної системи. “Ставлення російської держави до римського католицизму зовсім особливе, – наполягав К. Побєдоносцев, – оскільки маса католиків у нас поляки, і тому ще, що в Литві і південно-західному краї маса російського народу є предметом історичної суперечки, яка ще донині тягнеться між Росією і Польщею. Всі таємні зусилля католицької Польщі спрямовані на те, щоб ця маса стала католицькою, і, таким чином, польською. Це питання життя і смерті між ними і нами: бути чи не бути Росії” [16, с. 324]. Ставлячи так питання, обер-прокурор переконував, що папський нунцій стане слухняною зброєю в руках польського духовенства проти імперії. “Він буде представником папи в Росії, і нашому уряду доведеться рахуватися з ним, як представником іншої держави... Ні, боже збав Росію від папського нунція!” [16, с. 325].

Зважаючи на суспільну думку, Микола II не наважився порушити традиційні засади російської політики. Самодержавна влада відмовилася від лібералізації відносин з Римо-католицькою церквою на власній території. Компромісним кроком Миколи II був указ від 12 липня 1898 р. про право холмських католиків східного обряду самостійно вирішити про своє перебування у Православній або Римо-католицькій церкві. Указ створював прецедент зміни конфесійної орієнтації. До того часу перехід у інше віросповідання не дозволявся й карався законом. Тому прихильники зближення з Росією плекали надію на поглиблення двосторонніх відносин [17, с. 212].

У 1899 р. Микола II дозволив будівництво нової римо-католицької церкви в Петербурзі, а також здійснити паломництво з Росії до Риму. В 1903 р. Петербурзька академія наук направила в Рим свого постійного наукового кореспондента Є. Шмурла з метою вивчення ватиканських архівів. Результатом його плідної праці стало багатотомне видання унікальних документів “Росія та Італія”, яке охоплювало період з XV до XVIII ст.

У 1899 р. стало зрозумілим, що відкриття нунціатури в Петербурзі – справа нереальна. Проте в Римській курії ще сподівалися надати російсько-ватиканським відносинам вагомішого значення. На початку 1900 р. у ватиканських колах монсеньор Тарнассі висловив переконання, “що його місія у Росію відбудеться”. Опосередковано про користь місії Тарнассі зауважив у розмові з міністром-резидентом М. Чариковим “завжди обережний” кардинал Рамполла [18, арк. 183–183 зв.]. У листопаді кардинал повернувся до питання про ранг російського представника, сказавши, що всі, без винятку, дипломати,

акредитовані при Святому Престолі, мають щонайменше повноваження посланника, користуючись перевагою перед російським міністром-резидентом [18, арк. 144].

За Лева XIII питання нунціатури так і не було вирішене. На тому етапі дипломатичних відносин Ватикан розглядався російським урядом лише як інструмент досягнення певної мети у розв'язанні внутрішніх проблем боротьби з національними та робітничими рухами, що зростали з неймовірною швидкістю. У системі зовнішньополітичних координат царський уряд бажав використовувати могутній авторитет Святого Престолу у світі як засіб подолання зовнішньополітичної ізоляції. Слід також узяти до уваги, що царське самодержавство ідеологічно ґрунтувалося на тісній співпраці з РПЦ, а вона вбачала в папстві свого найбільш небезпечного конкурента. Прагматизм відносин поступився місцем взаємній недовірі.

Водночас співробітництво обох сторін у сфері міжнародних відносин кінця XIX – початку XX ст. мало взаємовигідний характер. Після невдалої війни з бурами (1899–1902 рр.), яка загострила англо-німецький конфлікт, Англія знову вдалася до пошуків зближення з Францією та Росією. Остання була зацікавлена в поживленні відносин, оскільки планувала військові операції у Східній Азії. Партія Лева XIII і його державного секретаря Рамполли, які проводили політику на встановлення дипломатичних відносин з Росією, керувалися новими реаліями суспільно-політичних відносин, що склалися в Європі у другій половині XIX ст., та церковно-релігійною необхідністю утвердження світового авторитету папи, що не в останню чергу пов'язувалося з державною автономією Ватикану. В контексті нового курсу Росія, Франція та Англія посідали головне місце в дипломатичних потугах Ватикану.

Церковні інтереси Ватикану потребували встановлення опіки над католицькими громадами в Російській імперії. Тут було досягнуто певних важливих домовленостей, які сприяли структуризації Римо-католицької церкви в Росії і розвитку духовної освіти, встановленню постійних контактів між Римською курією і духовенством. У національному питанні Ватикан дотримувався взятих на себе зобов'язань. Усі розпорядження для польського духовенства мали виразний характер захисту державних інтересів Росії. У перспективі ватиканська сторона сподівалася на поглиблення міждержавних відносин.

Список використаних джерел

1. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.) / Е. Бистрицька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 416 с. 2. Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Іоанна Павла II / В. Козлов. – К.: Книга-Вега, 2008. – 192 с. 3. *Архів зовнішньої політики Російської імперії* (далі – АЗПІ). – Ф. 190. – Оп. 525. – Спр. 1389. 4. *АЗПІ*. – Ф. 190. – Оп. 525. – Спр. 1421. 5. Винтер Э. Папство и царизм / Э. Винтер. – М.: Прогресс, 1964. – 533 с. 6. А. Извольский Н. Гирсу (Депеша). 19/31 марта 1888 г. // Адамов Е. А. Дипломатия Ватикана в начальную эпоху империализма 1887–1900 / Е. А. Адамов. – М.: Л.: [б. и.], 1931. – 142 с. 7. *Инструкция* Министра иностранных дел Извольскому. Проект депешиг. Извольскому (в Рим). 9 марта 1888 г. // Там само. 8. А. Извольский — Н. Гирсу (Депеша). 25 апреля/7 мая 1888 г. // Там само. 9. Н. Гирс — А. Извольскому. Проект особо доверительного письма Извольскому (в Рим). 17 ноября 1888 г. // Там само. 10. А. Извольский — Н. Гирсу (Депеша). 6/18 декабря 1888 г. // Там само. 11. А. Извольский — Н. Гирсу (Письмо). Рим, 14/26 февраля 1889 г. // Там само. 12. Адамов Е. А. Дипломатия Ватикана в начальную эпоху империализма 1887–1900 / Е. А. Адамов. – М.: Л.: [б. и.], 1931. – 142 с. 13. Ламздорф В. Н. Дневник. 1894–1896. / В. Н. Ламздорф. – М.: Междунар. отношения, 1991. – 456 с. 14. *Энциклика Папы Льва XIII* к польским епископам. — М.: Университет. типография, 1894. — 71 с. 15. *Памятная записка* // Адамов Е. А. Дипломатия Ватикана в начальную эпоху империализма 1887–1900. 16. *Победоносцев К.П.* Письма Победоносцева к Александру III. / К. П. Победоносцев. – М.: Новая Москва, 1926. – Т. II. – 384 с. 17. *Нагаевский И.* История Римских Вселенских Архиепископов. — Рим: [б. и.], 1979. — Ч. III: Від Французької революції до смерті папи Пія XII. – 521 с. 18. *АЗПІ*. – Ф. 136. – Оп. 890. – Спр. 7.

Элла Быстрицкая

УСТАНОВЛЕНИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РОССИЕЙ И СВЯТЫМ ПРЕСТОЛОМ В ПЕРИОД ПОНТИФИКАТА ЛЬВА XIII (1878–1903 ГГ.): ОТ КОНФРОНТАЦИИ К ДИАЛОГУ

В статье анализируются особенности и цели развития дипломатических отношений между Российской империей и Святым Престолом, совокупность внутренне- и внешнеполитических причин, которые влияли на динамику договоренностей.

Ключевые слова: нунциатура, Российская империя, Святой Престол, Ватикан, Лев XIII.

Ella Bystrytska

THE ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN RUSSIA AND THE HOLY SEE AT PONTIFICATE LEO XIII (1878–1903 YEARS): FROM CONFRONTATION TO DIALOGUE

The article might features of the diplomatic relations between the Russian Empire and the Holy See, their purpose and flow. Analyzed a set of internal and external reasons, which influenced the dynamics of the agreements.

Key words: nunciature, The Russian Empire, Holy See, Vatican, Leo XIII.